

Tvil, tro og tekst hos Jon Fosse: *fra Naustet til Septologien*

Christine Hamm

Professor i nordisk litteratur, Universitetet i Bergen

christine.hamm@uib.no

Tvilen på å få det til – og en følelse av angst

Då eg gjekk på ungdomsskulen skjedde det brått. Læraren bad meg om å lesa høgt. Og som frå ingenstad kom brått ei redsle over meg som heilt overvelda meg. Eg liksom forsvann inn i redsla og var berre den. Eg reiste meg og sprang ut or klasserommet.

Troen på å få det til – og tryggheten

Det var på ein måte som om redsla tok språket frå meg, og at eg så å seia måtte ta det tilbake. Og skulle eg klara det kunne eg ikkje gjera det på andres vilkår, men på mine egne.

Eg byrjar skriva egne tekstar, små dikt, små forteljingar.

Og eg opplevde at å gjera det gav meg tryggleik, gav meg det motsette av redsle.

(Fra nobelforedraget 7. desember 2023 i Stockholm,
<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2023/fosse/215846-nobel-lecture-norwegian/>)

Noen viktige verk av Jon Fosse

- *Stengd gitar* (roman, 1985)
- *Naustet* (roman, 1989)
- *Namnet* (drama, 1995)
- *Nokon kjem til å kome* (drama, 1996)
- *Morgon og kveld* (roman, 2000)
- *Det er Ales* (roman, 2004)
- *Eg er vinden* (drama, 2008)
- *Septologien* (roman, 2019-2021)

Spørsmål som skal undersøkes

- 1) Hva er det som utløser angsten – slik det er beskrevet i tekstene?
- 2) I hvilke situasjoner oppstår angsten i hans romaner, og hvilken type angst er det?
- 3) Hvordan ytrer den seg, eller beskrives den i teksten av fortelleren/forfatteren?
- 4) Og når kan angsten forsvinne, når føler jeget seg trygg?

Naustet (1989) og *Septologien* (2019- 2021)

Likheter:

- Hører til de mest kjente og omtalte tekstene
- Begge er romanverk
- Begge skildrer realistiske scener, hovedpersonen bor i en norsk småbygd
- Skildrer menn i samspill med andre menn
- Fortelleteknikken er til dels nokså lik
- Begge skildrer menn i en eksistensiell krise
- Begge skildrer kunstprosjekt

Ulikheter:

Septologien skildrer ein som trur på Gud

Fra åpningen av *Naustet* (1989)

«Eg går ikkje ut lenger, ei uro er kommen over meg, og eg går ikkje ut.» (s. 7)

«I barndommen var Knut'en og eg alltid saman.» (s.7)

«Eg såg i ryggen hans. Eg visste ikkje kva eg skulle seie, eg så berre Knut'en stå der, nede i vegen, og så gjekk han utover vegen.» (s. 7)

Fra Jon Fosse [1989] 2001. *Naustet*. Oslo: Samlaget.

Et skriveprosjekt

Eg måtte finne på noko, og eg har bestemt meg for å skrive. Kanskje vil skrivninga hjelpe, halde uroa vekke. Eg veit ikkje. Men denne uroa, som eg ikkje kjem klar, vil kanskje bli mindre dersom eg skriv. Kanskje kan alt bli annleis. I alle fall kan skrivninga kanskje halde uroa borte nokre timar. Eg veit ikkje. (s. 8)

Fra *Mysteriet i trua* (2015): om angsten

Og det at mennesket er slik, er stemt, er i stemninga, og ikkje minst i stemninga angst, som Heidegger særskilt tek føre seg, peikar mot sjølv det det fundamentale i det å leva, mot eksistensen, som han seier: at ein er her som verande mellom andre verande, men i motsetnad til alt annat verande er mennesket klar over at det er det, og over at det fritt kan gjera kva det vil, ein har fridom til døden i eit medvit [...] Ein er her berre, som faktum, det er sjølv faktisiteten vår, du der, eg her.

(Eskil Skjeldal 2015, s. 25-26)

Forventningspress?

Uroa går gjennom kroppen. Ei tydeleg uro. Vi går sakte. Eg må seie noko. Eg merkar ikkje fjorden lenger, ikkje at ho er roleg nær meg. Ei uro i kroppen. Vi går, Må skje noko. Kan ikkje gå heim til meg. Ho held meg i armen, og Knut'en kan sjå oss. Han gjekk heim frå dansen. [...] Må seie noko. Kan ikkje berre gå her. Vi går langsmed fjorden. Bølgjene. Alltid desse bølgjene. (s. 77)

Tidligere lesninger av romanen

- Langås, Unni 2013. Fanget i fortid. Tre traumefortellinger av Jon Fosse. Edda 3.
- Karlsen, Ole 2000. «Ei uro er kommen over meg.» Om Jon Fosses *Naustet* (1989) og den repeterende skrivemåten. *Edda* (3): 268–279.
- Reinhoff, Natascha 2002. «Kven er det som skriv?» Skriveren i romanen *Naustet* av Jon Fosse. Nordlit 2.
- Søgaard, Mari Flølo 2015. Bilder av ensomhet. Språk, kropp og skeptisisme i Jon Fosses *Naustet* (1989) og Tomas Espedals *Gå. Eller kunsten å leve et vilt og poetisk liv* (2006).
- Tveito, Finn 1992. På sporet av den tapte vestlandstid. *Naustet* av Jon Fosse. Edda 1.

Den umiddelbare forståelsen i barndommen

«Vi skulle forresten hatt ein benk her oppe, seier eg. Nett det sit eg og tenkjer òg, seier Knut'en. Vi tenkjer ofte på det same, seier eg. Knut'en nikkar. Og så kjem vi, omtrent samtidig, på at det ligg jo gamle nøter nede, det ligg gamle tomme mjølsekker nede, og då er det jo klart då, er ikkje vanskeleg i det heile å lage seg ein benk då.» (s. 40)

Åpningen av *Septologien* (2019-2021)

«Og eg ser meg stå og sjå mot biletet med dei to strekane, ein lilla og ein brun, som kryssar einannan på midten, eit avlangt bilete». (I, s.11)

Tematisering av tro i *Septologien*

«[...] eg tenkjer at Gud kanskje ikkje finst, nei sjølvsagt finst han ikkje, han er, og om eg ikkje var, så fanst ikkje Gud» (s. 346)

(Jon Fosse: *Det andre namnet*. Oslo: Samlaget 2019)

For en tidligere lesning, se Jan H. Landro: *Jon Fosse - Enkelt og djupt. Om romanane og forteljingane hans*. Førde: Selja Forlag, 2022.

Likheter mellom *Naustet* og *Septologien*: angsten og tvilen

Fra *Naustet*:

[...] ho har sagt kyss, og eg ønskjer med heile meg at det ikkej må bli meg ho skal kysse, det må bli Knut'en, for det er Knut'en ho har lyst til å kysse, ikkje meg, det å ikkje bli meg, ønskjer eg med heile meg, og så blir det meg, og eg må stige ut ord den mørke fellesskapen, med håret mitt, med kroppen min, og ho kjem mot meg, eg står der, høyrer ikkje regnet, merkar berre korleis eg treng meg på, alt eg vil er å komme meg tilbake til dei ordlause andre, der eg står i den våte jakka mi, med hendene rett ned [...] (s. 64)

Angsten og tvilen i *Septologien*

O så legg ho seg ned i sanden, på jakka si og på genseren sin, og så ligg ho der i berre brysthaldaren og i det lilla skjørtet og det mørke håret hennar spreier seg utover og så seier ho at han må kle av seg han óg

Nei vi kan ikkje gjera slikt, seier han

Jau då, seier ho

Nokon kan sjå oss, seier han

Det er nesten heilt mørkt, seier ho

Kom igjen då, seier ho

Asle ser seg selv som ung mann, i tredje person...

[...] og så trekkjer ho opp det lilla skjørtet sitt og ho seier at han må koma, no må han koma til henne, for det er litt kaldt og han må verma henne, seier ho og han seier at det var det han sa, at det er for kaldt til å kle av seg og ho seier kom då, kom då og han seier at nei, nei slikt kan ein ikkje gjera, nokon kan sjå dei, seier han, ho må kle på seg att med det same, seier han og ho seier at det nesten er heilt mørkt, ingen kjem til å sjå dei, så kom, kom no, berre kom, seier ho og han seier at sidan ho bed han om det så må han vel gjera det då, seier han og så set han den brune skulderveksa får seg attmed sandkassen og han tek av seg den lange svarte frakken og så dekkjer han til dei begge med frakken, slik at berre frakken hans kan sjåast...[...] (s. 69-70)

Bølgene – lysten og teksten

Og med ei klårsyn som gjer at eg kan sjå i mørkret ser eg dei to liggja der i sandkassen og det lydest tydeleg anding frå sandkassen og eg høyrer dei same jamne rørsler, lik bølger som slår mot land, eg høyrer som bølger slå i jamn rørsle, ei anding, ut og inn, og hjarto som slår, to hjarto som slåt imot einannan der i sandkassen, og mitt eige hjarta som slår og slår, og i jamn rørsle, som i bølgerørsle, går eg oppover mot landevegen og mot bilen min, og frå leikeplassen høyrer et rørsle, bølgerørsle [...] (s. 72)

Om kunstprosjektet i Septologien

[...] no vil han aldri meir måla hus og heim, no vil han berre måla sine einge bilete, for hovudet hans er fullt av bilete, det er den reine plage, [...] og no er det ei samling med bilete av den døde Systema som har sett seg fast og som går som ein serie av lysbilete i hovudet til Asle, det eine etter det andre, og han tek hendene opp til augo og pressar dei mot augo men bileta vert ikkje borte, dei vert berre sterkare, og han tek hendene bort frå augo og no, tenkjer han, skal han i staden for å måla bilete etter fortografi, av hus og heim, ja no skal han måla bort dei bileta han har inne i hovudet sitt, men han skal ikkje måla dei nett slik han ser dei føre seg der inne i hovudet, for det er som ei liding, ei smerte, knytt til kvart einaste bilete, tenkjer han, men òg ein slags fred (*Eg er ein annan*, s. 61)

Oppsummering

- Følelsen av utsatthet skaper angst (oppdagelsen av å være alene)
- Å skulle velge skaper angst (tvilen på å velge rett)
- Kvinnens forventninger om samleie skaper angst (forventningspress, tvilen på å være god nok)
- Angsten blir synlig i uro og handlingslammelse

- Angsten forsvinner når man skaper kunst (tro på egen skaperkraft)
- Alkohol kan døyve angsten, men blir destruktiv
- Troen på Gud er vesentlig
- Troen på et ordløst fellesskap (enten med en kvinne som Ales, eller omkring og med Gud)